

CUVINTE, FORMULE INTERNAȚIONALE ȘI EXPRESII STRĂINE UTILIZATE GREȘIT ÎN MASS-MEDIA DE AZI

1. Apelul unor intelectuali la cuvinte, formule internaționale și expresii străine celebre este o practică destul de veche. Bine folosite, ele conferă scrierilor și vorbirii acestora un stil livresc, ca marcă a omului. Izvorul cel mai bogat al acestor cuvinte, formule ori clișee internaționale sau expresii străine îl reprezintă, în primul rând, cultura greco-latină, alcătuită în special din literatura, filosofia, istoria și mitologia celor două popoare antice, precum și *Biblia*. La acestea se adaugă reflecții originale ale personalităților aparținând îndeosebi marilor culturi europene moderne. Chiar dacă sunt de o vechime apreciabilă, ele rămân mereu vii. Instalate definitiv în limbajul diferitelor popoare, ele au devenit patrimoniu lingvistic și de gândire universal, făcând posibilă comunicarea laconică și nealterată a unei gândiri complexe și originale. În multe cazuri, se citează în original, în special expresiile latinești, căci traducerea le-ar diminua farmecul inițial. Întrucât fac parte din patrimoniul cultural al umanității și redau o unicitate spirituală, trebuie folosite corect, atât ca formă, cât și ca semnificație. Din păcate, nu întotdeauna se întâmplă așa, mass-media actuală, viața publică și politică fiind locurile celor mai regretabile deformări ale cuvintelor, formulilor internaționale și expresiilor străine sub raportul formei și sensului. Aceste deformări trădează o precaritate culturală ori pretenții intelectuale fără acoperire.

2. De mai mult timp asemenea fapte lingvistice au devenit obiect al preocupărilor din lucrările de cultivarea limbii române. Theodor Hristea, Cristian Moroianu, Ștefan Munteanu și alți autori au scris studii în care au semnalat erori de utilizare a unor expresii străine, în special a celor latinești. În capitolul *Formule și clișee internaționale* din volumul *Sinteze de limba română* apărut în 1984, pe care l-a coordonat, Theodor Hristea semnala următoarele:

„O anchetă efectuată, cândva, printre studenți a scos la iveală faptul că mulți dintre ei nu cunoșteau decât foarte vag sensul unora dintre unitățile frazeologice precizate, iar și mai mulți ignorau aproape complet «geneza» acestor frazeologisme internaționale. Într-o mare măsură, am înțeles și atunci cât de mult ar avea de câștigat învățământul nostru de cultură generală dacă profesorii de limba română și de alte discipline și-ar face timp să le explice elevilor mai clar și mai detaliat cum au luat naștere astfel de frazeologisme ori altele și care este semnificația lor exactă. Ele constituie numai o parte dintre acele «formule care dăinuie de veacuri» (după o potrivită caracterizare a lui Tudor Arghezi) și care trebuie însușite corect în primul rând în școală și prin școală” (Hristea (coord.) 1984, p. 144).

Câteva pagini (7) acordă studierii unor astfel de fapte lingvistice și Adina Dragomirescu și Adrian Nicolae (2011, cap. *Cuvinte și expresii străine deformate sau greșit înțelese*).

3. Voi analiza în continuare câteva cuvinte, formule internaționale și expresii străine greșit folosite în mass-media românească în privința conținuturilor semantice sau înțelese eronat, „după ureche”, apoi altele redactate defectuos sub raportul formei ori al gramaticii.

3.1. Prima formulă celebră de acest fel pe care o invoc este „nodul gordian”, utilizată într-un articol din cotidianul „Ziua”, nr.104, de joi 13 octombrie 1994, p.5, menit să atragă atenția Consiliului Europei asupra dificultăților pe care guvernul le creează presei scrise prin urcarea prețului la hârtie:

„[...] subliniem că problemele de bază ale presei *rămân legate gordian* de șicanele produse de creșterea continuă a prețului hârtiei [subl. n.]”.

Scriind că problemele presei „rămân legate gordian de șicanele...”, ziaristul belicos voia să spună că acestea sunt fără ieșire. Sensul atribuit de autor expresiei este cum nu se poate mai inexact, căci, cum este știut, complicatul nod al lui Gordius, fost plugar și ajuns rege al Frigiei, pe care acesta l-a pus în locul ce lega jugul de oiștea carului așezat la templul lui Jupiter, a fost tăiat cu paloșul de Alexandru Macedon, care a rezolvat rapid situația. Potrivit știrilor, oracolul prevestise că acela care va reuși să dezlege acest nod atât de meșteșugit va stăpâni Asia, al cărei cuceritor s-a dovedit, după aceea, Alexandru Macedon. În *Dicționar de cuvinte, expresii, citate celebre*, I. Berg (1968), spunea despre această expresie:

„Soluția găsită de Alexandru spre a descurca problema nodului gordian a dat naștere expresiei care de atunci i-a ajutat pe mulți să dezlege, tranșant și plastic, nu nodul, ci modul de a ieși dintr-o situație dificilă și încâlcită, adică o rezolvare energetică și curajoasă” (p. 287)¹.

3.2. O altă expresie celebră greșit folosită sub raportul sensului, pe care am înregistrat-o, este *eminență cenușie*, din articolul *Lauri pentru jazzul timișorean*, semnat de Johnny Botta și publicat în revista „Orizont” din 24 mai 2011, nr. 5. În articol se afirmă, printre altele:

„Doamna Sorina Jecza, sufletul și *eminența cenușie* a Fundației Interart Triade, a făcut oficiul de prezentare ținut în ospitaliera reședință personală, de pe Calea Martirilor 51, în ambianța prietenoasă a «spiralelor» artistului Camil Mihăescu și, îndeosebi, a numeroaselor exponate realizate, de-a lungul anilor, de către maestrul Peter Jecza, prezent mereu în sufletele noastre [subl. n.]”.

Așadar, din cele afirmate de autorul articolului, doamna Sorina Jecza este, în același timp, „sufletul și eminența cenușie” a Fundației Interart Triade, „ospitaliera reședință personală”, făcând printre altele și „oficiul de prezentare a evenimentului”.

¹ Cf., asupra acestor fapte de limbă, și Balaci 1969, Barbu 1973, Cojocaru 2000, Grimal 1951, Parapiru 2000.

Întregul context arată că expresia *eminența cenușie* este complet nepotrivită, întrucât, cum demonstrează același I. Berg (1968, p. 134),

„[...] prin expresia «eminența cenușie» se înțelege «omul din umbră», omul care n-are de obicei nicio funcție eficientă, dar care e mâna dreaptă a titularului, e inspiratorul, persoana cea mai influentă în sectorul unde activează tăcut și anonim”.

Primul care a purtat această denumire, ne spune autorul cărții, este călugărul capucin François Le Clerc du Tremblay (1577–1638), numit mai ales Père Joseph, colaboratorul cel mai fidel și confidentul, adică „umbra”, cardinalului Richelieu, care a condus destinele Franței în vremea regelui Ludovic al XIII-lea. Din culisele palatului regal, fără a avea apariții publice, a dirijat numeroase misiuni diplomatice secrete sau acțiuni de mare importanță pentru Regatul Franței. Prima parte a poreclei, *eminență*, este titlul de adresare către un prelat, iar *cenușie* este culoarea umbrei (*ibidem*) în care acesta stătea. Or, așa cum se vede, doamna Sorina Jecza nu acționează la fundația respectivă „din umbră”, fiind inițiatoarea vizibilă a evenimentului despre care se vorbește, sufletul acestuia. De altfel, alăturarea „sufletul și eminența cenușie” este contradictorie.

3.3. O referință mitologică deloc potrivită prin folosirea numelui sculptorului Pygmalion o aflăm în articolul *Cum a obținut Ceaușescu diplomele de bacalaureat și licență în științe economice*, publicat în cotidianul central „Adevărul”, nr. 6 708 de joi 26 aprilie 2012, p. 7. Ziarista scria:

„Pe post de Pygmalion în prima etapă «științifică» a Elenei Ceaușescu s-a aflat Mihail Florescu (1912–2000). Pe numele adevărat Ioan Iacobi, absolvise chimia la Universitatea din București. A fost militant comunist din primul an de studenție (1930), voluntar în «brigăzile roșii» din Spania”.

Autoarea vrea să spună, probabil, că, în prima etapă, Mihail Florescu, specialist în chimie (nu se știe de ce anvergură), este cel care a contribuit la construirea statutului științific, deci a „statuii” Elenei Ceaușescu, așa cum Pygmalion, sculptorul grec din Cipru, a cioplit statuia Galathei. Acesta din urmă a sculptat-o, cum se știe, din fildeș, pe Galathea, statuia sa înfățișând o femeie de o frumusețe extraordinară, de care s-a îndrăgostit. Zeița Afrodita a însuflețit statuia, iar Pygmalion s-a căsătorit apoi cu ea. În același amintit *Dicționar de cuvinte, expresii, citate celebre*, I. Berg (1968, p. 334) scria:

„Posteritatea a văzut în această legendă simbolul puterii creatoare a artei, care reușește să dea viață materiei inerte, și totodată puterea animatoare a unei mari iubiri”.

Iubirea enormă, sinceră a lui Pygmalion pentru Galathea n-ar putea fi comparată cu acțiunea oportunistă a lui Mihail Florescu. Oricum, îndrăgostit de Elena Ceaușescu acesta nu s-a dovedit, iar, ca om de știință îndrumat de Mihail Florescu, se știe bine câtă strălucire a avut această femeie. Analogia este, credem, falsă.

3.4. Cazul expresiei *a se naște ca Pallas Atena direct din capul lui Zeus* din articolul semnat de Miruna Munteanu, cu titlul *ARD s-a făcut scrum*, publicat în

„Jurnalul național”, nr. 6 069, de marți 11 decembrie 2012, p. 7, nu este nici el mai fericit sub raportul folosirii ei ca exactitate a semnificației. Iată fragmentul în cauză:

„Partidul prezidențial a pierdut năucitor, cu toate trucurile și scamatoriile menite să-i falsifice identitatea în fața electoratului. Degeaba s-au inventat peste noapte alianțe cu formațiuni-fantomă, născute ca Pallas Atena din capul lui Zeus. «Liderii» furnizați la cheie de laboratoarele Cotroceniului nu au trecut testul urnelor”.

Se știe că, potrivit mitologiei, Pallas Athena, fiica lui Zeus și a lui Metis, pe care romanii o identificau cu Minerva, zeiță a înțelepciunii, s-a născut din capul lui Zeus, cu arme și armură, matură, perfectă, întrucât Zeus a înghițit-o pe Metis înainte ca aceasta să nască. În momentul apariției în lume, ea a scos un strigăt războinic cumplit, încât s-au cutremurat cerul și pământul. Prin urmare, era o zeiță războinică, fiind reprezentată cu sulită și coif, luptând, între altele, împotriva giganților, precum și în războiul troian, alături de greci. A moștenit atât atributele forței lui Zeus, cât și pe cele ale înțelepciunii și prudenței mamei sale, Metis. În mitologia greacă era considerată protectoarea artelor frumoase, a literaturii, a meșteșugurilor, precum și, cum spune Anca Balaci (1969, p. 73),

„[...] a oricărei acțiuni care presupunea ingeniozitate și spirit de inițiativă. Ea patrona viața socială și statală, era sfătuitoarea grecilor adunați în areopag și apărătoarea lor în războaie”.

Prin urmare, aceste calități: perfecțiunea, forța deosebită, reușita, influența cu care ea se naște direct din capul lui Zeus nu au cum fi asimilate debilității și neputinței formațiunilor-fantomă, fără succesul la electorat de care vorbește autoarea, în impetuozitatea sa critică.

4. Alteori, astfel de expresii suferă grave transformări de alcătuire sau deteriorări gramaticale. Voi reda câteva astfel de situații așa cum le-am reținut din mass-media.

4.1. În timpul campaniei electorale din toamna lui 2009, la un cunoscut post de televiziune central, am auzit o reporteră spunând cu o mare siguranță de sine:

„Numirea lui Negoită este *ultimul cântec de lebedă* al lui Traian Băsescu [subl. n.]”.

Expresia *cântecul de lebedă* a luat naștere din credința anticilor că, înainte de moarte, lebăda nu geme, ci cântă. Este vorba, pur și simplu, de *cântecul de lebedă*, nici primul, nici ultimul. Este corectă, prin urmare, expresia *cântecul de lebedă*, nicidecum *ultimul cântec de lebedă*. Prin expresia amintită este desemnată ultima operă remarcabilă a unui mare creator, compusă în preajma morții, prin analogie cu acel „cântec de lebedă”. Ea se poate aplica, desigur, și altor domenii de activitate. Să mai observăm că personalitatea la care se face referire prin această expresie este în apropierea morții, nu cum era cea despre care vorbea cu pretenție de adevăruri epocale reporteră, care se mai și înșela, căci cel în cauză câștiga atunci un nou mandat în urma alegerilor.

4.2. Deformată destul de serios este expresia *mot à mot*, însemnând *cuvânt cu cuvânt*, provenită din franceză, în interviul pe care fostul președinte al Republicii Moldova, Vladimir Voronin, îl acorda cotidianului „Evenimentul zilei”, nr. 4 990 de luni, 12 noiembrie 2007, p. 8. La una din întrebări referitoare la identitatea limbii statului său, el răspundea:

„[...] limba poate să se asemene *moto-moto*, dar noi o numim moldovenească [subl. n.]”.

Iată cum o expresie celebră ca *mot à mot* devine în practica lingvistică a unui politician *moto-moto*.

4.3. Prin 2012, după formarea cu greutate a guvernului de către noua conducere, noul șef a exclamat triumfător prin expresia latinească: „*Habemus gubernus!*”. Expresia este o parafrază după „*Habemus papam!*”, cuvinte prin care, după îndelungi dezbateri, conclavul pontifical de la Roma anunță alegerea unui papă. Despre folosirea acestei expresii, I. Berg (1968, p. 174) ne spune următoarele:

„Ele [aceste cuvinte – nota n.] au fost preluate și de laici, spre a semnală, cu nuanță ironică sau glumeață, că, în sfârșit, după lungi dezbateri, frământări, conciliabule etc. (ca la Vatican), s-a numit un nou șef de guvern, s-a ales un nou președinte la cutare sau cutare asociație etc. În asemenea ocazii, prin similitudine cu alegerea înaltului pontif, se poate spune: «Așadar, *habemus papam!*»”.

Prin urmare, s-ar folosi când e vorba mai degrabă de alegerea unor demnitari, conducători, nu instituții, citându-se deci în sensul precizat: „Așadar, *habemus papam!*”.

Deranjantă este aici folosirea unei expresii „după ureche” de către un șef de guvern, căci cuvântul *gubernus* este o creație personală, inexistent în dicționarele latinești. În latină există cuvintele *gubernaculum*, *-i*, *gubernum*, *-i*, *gubernatio*, *-onis* pentru a reda ideea de conducere, guvernare, administrare, cărmuire. Chiar dacă ar fi existat cuvântul *gubernus*, el trebuia pus la acuzativ: *gubernum*, căci într-o limbă substantivele se declină, verbele se conjugă etc., nealăturându-se într-o formă brută, cum cred astfel de vorbitori.

4.4. Au fost semnalate rostirea și scrierea greșite de către unii vorbitori ale unor expresii latinești, precum *in extenso* (pe larg), *in corpore* (cu toții), *in extremis* (în ultimă instanță), *in vitro* (în eprubetă, în laborator). Acești vorbitori redau prepoziția *in* din aceste expresii prin românescul *în*, așadar *in extenso*, *in corpore*, *in extremis*, *in vitro*. Într-o carte de cultivare a limbii române, Adina Dragomirescu și Alexandru Nicolae (2011, p. 236) recomandă următoarele:

„În majoritatea situațiilor, necunoscătorii formelor latinești pot evita greșelile prin folosirea formelor românești. Cazul lui *in vitro* este mai complicat, pentru că noțiunea la care se referă este nouă, denumirea latinească este internațională și nu avem un corespondent românesc”.

4.5. Neatenția sau poate necunoașterea sensului unor cuvinte străine larg răspândite și al unor expresii mai ales latinești celebre sunt generatoare de regretabile pleonasmе. Amintesc cazul lui *motto*, cuvânt nu chiar celebru, de origine italiană, care înseamnă „fragment, citat pus la începutul unei scrieri pentru a arăta pe scurt ideea fundamentală a autorului” (DN, p. 708). Ignorând această semnificație a lui *motto*, autoarea unui articol publicat în „România literară”, nr. 36 din 14 septembrie 2007, p. 30 vorbea de „motto-ul din fruntea scrisorii”:

„Am încheiat citatul din scrisoare și mă întorc la *motto-ul din fruntea ei*, luat din Alex Ștefănescu [subl. n.]”.

Asocierea *motto din față* sau *moto din frunte* este, așadar, pleonastică.

4.6. Un pleonasm născut din cauza necunoașterii sensului expresiei latinești *statu quo* am întâlnit în articolul *Presa internațională despre revolta din Egipt*, apărut în cotidianul „Adevărul”, nr. 6 388 din 4 februarie 2011, p. 8:

„Singurul care ar putea menține *statu quo-ul actual* ar fi Omar Suleiman, fostul șef al serviciilor secrete, promovat vicepreședinte [subl. n.]”.

Expresia latinească *statu quo* înseamnă stare actuală. I. Berg (1968, p. 735), precizează:

„*Statu quo* (lat. «Starea actuală») – A păstra *statu quo*, adică: stadiul în care se află lucrurile în momentul de față”.

Așadar, determinând această expresie latinească *statu quo* prin adjectivul *actual* se formează un pleonasm.

4.7. Regretabilă este și atribuirea fantezistă uneori de către unii jurnaliști a paternității unor expresii celebre. Amintesc două cazuri. În dimineața zilei de 28 noiembrie 2009, în timpul campaniei pentru alegerile prezidențiale, o înfocată prezentatoare de la un cunoscut post de televiziune adversar al puterii de atunci, spre a-și compromite adversarii, a început să citeze grav: „Calomniați, calomniați, că tot va rămânea ceva”. A continuat apoi cu o mare siguranță și suficiență de sine: „Sunt cuvintele lui Lenin care îndemna astfel la denigrarea adversarilor”. Îl avea ca invitat un fost demnitar de primă însemnătate în stat, resentimentar față de același adversar al postului de televiziune de unde vorbea prezentatoarea, invitat care, după câteva fraze introductive, în consonanță cu „deosebită cultură generală” a acesteia, a spus (*risum teneatis?*) cam așa: „Foarte bine ați amintit fraza lui Lenin, care redă bine situația, scriind și el în *Caiete filosofice* etc. etc.”. Nici vorbă însă ca expresia amintită să aparțină conducătorului revoluției sovietice din 1917, cum voiau să-și convingă telespectatorii prezentatoarea și invitatul său, ci lui Pierre Beaumarchais, care, în *Bărbierul din Sevilla*, în actul al II-lea, îl pune pe Don Basilio, în faimoasa lui tiradă să spună: „Calomniez, calomniez, il en restera toujours quelque chose!” („Calomniați, calomniați, ceva tot va rămâne!”). Expresia vrea să semnifice că aceia care folosesc arma calomniei cred sincer că în sufletul oamenilor va rămâne ceva

din revărsările de venin ale minciunilor și ale denigrărilor la care eroul tiradei, Don Basilio, îndemna. Cuvintele l-au inspirat și pe G. Rossini, cunoscutul compozitor italian, în celebra „arie a calomniei” (Berg 1968, p. 59).

Tot greșit atribuită este paternitatea expresiei „Cartagina trebuie distrusă”, într-un interviu acordat de un om politic român publicației „Academia Cațavencu”, nr. 33 din 24–30 august 2005, p. 4: Acesta spunea:

„Aproape la toți cei listați acolo se prezintă un motiv, în timp ce la mine nu e nici un argument. Dinga trebuie schimbat! E exact ce spunea Cicero: «Cartagina trebuie să cadă!»”.

Expresia, precizez *hic et nunc*, nu-i aparține nicidecum lui Cicero, ci lui Cato cel Bătrân, supranumit Cenzorul. Amintindu-și enormele suferințe ale Romei din cauza războaielor cu Hanibal, el era neliniștit văzând cum Cartagina devine din nou o primejdie pentru romani. De aceea, revenind din Africa, indiferent de subiect, își încheia discursurile din Senat astfel: „De altfel Cartagina cred că trebuie distrusă”, încheiere care a ajuns să fie redată în două cuvinte: „*Delenda Carthago*”. Expresia e folosită pentru o idee devenită obsesie sau un obiectiv ce trebuie atins cu orice preț. Să observăm și o oarecare eroare de conținut și formă: „Cartagina trebuie distrusă”, nu „să cadă”.

5. Sperăm ca articolul nostru să constituie o pledoarie pentru corecta folosire a cuvintelor și formulelor internaționale ori expresiilor străine celebre.

ABREVIERI BIBLIOGRAFICE. SURSE

- Balaci 1969 = Anca Balaci, *Mic dicționar mitologic greco-roman*. Ediția a II-a, Editura Științifică, București, 1969.
- Barbu 1973 = Marian Barbu, *Dicționar de citate și locuțiuni străine*. Ediție revizuită și completată de Eugen și Paul Marian, Editura Enciclopedică Română, București, 1973.
- Berg 1968 = I. Berg, *Dicționar de cuvinte, expresii, citate celebre*, Editura Științifică, București, 1968.
- Cojocaru 2000 = Octavian Cojocaru, *Vade mecum. Maxime și citate latine uzuale*, Editura Lumina Lex, București, 2000.
- DN = Florin Marcu, Constant Maneca, *Dicționar de neologisme*, Editura Academiei R.S.R., București, 1978.
- Dragomirescu–Nicolae 2011 = Adina Dragomirescu, Adrian Nicolae, *101 greșeli de lexic și de semantică. Cuvinte și sensuri în mișcare*, Editura Humanitas, București, 2011.
- Grimal 1951 = Pierre Grimal, *Dictionnaire de la mythologie grecque et romaine*. Préface de Charles Picard, Presses Universitaires de France, Paris, 1951.
- Hristea (coord.) 1984 = Theodor Hristea (coord.), *Sinteze de limba română*. Ediția a treia revăzută și din nou îmbogățită, Editura Albatros, București, 1984.
- Parapiru 2000 = Teodor Parapiru, *Dicționar enciclopedic de expresii celebre*. Argument, bibliografie selectivă, indice selectiv de nume, tablă cu ilustrații de Teodor Parapiru. Postfață de Ivan Ivlampie, Editura Alma, Galați, 2000.

MOTS ET FORMULES INTERNATIONAUX, EXPRESSIONS ÉTRANGÈRES
EMPLOYÉS FAUSSEMENT DANS LES MÉDIAS ROUMAINES ACTUELLES
(Résumé)

L'auteur de l'article met en évidence l'altération du sens dans les médias roumaines actuelles de quelques mots et formules internationaux (*Pygmalion, noeud gordien, être né ainsi que Pallas Athena de la tête de Zeus*), ensuite des fautes de grammaire dans la reproduction de quelques unes (*mot à mot, chanson de cygne*). Il signale l'erreur de l'expression *habemus guvernus* employée par un homme politique roumain qui provient de l'inexistence du mot *guvernus* dans le latin, ainsi que le pléonasme de l'expression *statu quo actuel* qui se trouve dans un journal central. Vers la fin de l'article l'auteur met en relief des paternités fausses attribuées aux expressions *Calomniez, calomniez, il en restera toujours quelque chose* et *Delenda Carthago*. Les faits sont identifiés dans les médias roumaines actuelles ainsi que dans le langage des hommes politiques. L'article est une plaidoirie pour l'utilisation correcte des mots et des formules internationaux, ainsi que des expressions étrangères concernant le sens et la forme.

Cuvinte-cheie: *cuvânt, expresii internaționale, presă românească, sens, gramatică.*

Mots-clés: *mot, expressions internationales, presse roumaine, sens, grammaire.*

*Universitatea „Tibiscus”
Facultatea de Drept
Timișoara, str. Lascăr Catargiu, 6
dumitru.vladut@yahoo.com*